

Ключові слова: методологія, підручник з географії для профільного навчання, шкільний курс географії, діяльність Українського географічного товариства.

RU Стаття посвячена проблемі учебного забезпечення общеобразовательной школи. Охарактеризовано преподавание школьного курса географии для профильного обучения с обозначением методологических проблем. Раскрыты методологические основы реализации содержания географического образования в профильном обучении, очерчены перспективы дальнейшей разработки учебников нового поколения, которые были обсуждены и частично реализованы Украинским географическим обществом.

Ключевые слова: методологія, учебник по географии для профильного обучения, школьный курс географии, деятельность Украинского географического общества.

EN The article deals with the problem of secondary school providing. Main features of Geography training in pro-file school including methodological problems are presented. Methodological basics of Geography education context realization in pro-file school are shown, ways of text books design for future studying are disclosed and discussed in Ukrainian Geography Association.

Key words: methodology, pro-file student book in Geography, Geography Course for schools, Ukrainian Geography Association activity.

УДК 373.5.091

ДІЯЛЬНІСНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОРІЄНТОВНОГО АПАРАТУ ПІДРУЧНИКА У ФОРМУВАННІ НАВЧАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

*С. Е. Трубачева, кандидат педагогічних наук,
Інститут педагогіки НАПН України
e-mail: trubachevas@gmail.com*

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в різних суспільних сферах проявляються через висунення нових цілей й ідеалів, а також визначення шляхів і засобів їх досягнення. В освіті ці процеси зумовлені, з одного боку, зростанням потреби у варіативності школи, з іншого, – необхідністю збереження фундаментального ядра освіти, яке забезпечить її стабільність. Як основа фундаменталізації проголошується створення такої системи і структури освіти, де пріоритетом є не прагматичні, вузькоспеціалізовані знання, а методологічно важливі, тривалі у часі й інваріантні знання, що сприяють цілісному світосприйняттю, інтелектуальному розвитку особистості та її адаптації до швидкозмінюваних соціально-економічних і технологічних умов.

В умовах модернізації освіти проблема шкільного підручника є точкою перетину таких важливих напрямів удосконалення процесу навчання, як відбір дидактично доцільного та обов'язкового для засвоєння усіма учнями навчального матеріалу, виявлення оптимальних способів його подачі, організація навчальної діяльності, розвиток пізнавального інтересу учнів, а також сприяння формуванню в них універсальних освітніх результатів – навчальних компетентностей [1; 2; 3; 4].

Аналіз останніх досліджень. Роль шкільного підручника та його можливості у формуванні учнівських компетентностей є досить актуальним питанням сьогодення і розглядається багатьма дослідниками. Зокрема йому присвячені роботи Л. І. Гавриленко, І. П. Гузик, О. В. Дубиніної, Л. І. Курач, Н. Ю. Ма-

тяш, Л. Г. Махмутової, В. В. Мелешко, Л. В. Непорожньої, О. В. Онопрієнко, В. В. Снегіррової та ін. Проте, особливості застосування орієнтовного апарату підручника для реалізації компетентнісного підходу окремо не вивчались.

Формулювання цілей статті. Реалізації компетентнісної спрямованості трансформаційної функції сучасного підручника значною мірою сприяє його орієнтовний апарат, зокрема система рубрик. Мета цієї трансформації – активізація навчання, розумової діяльності, пізнавальних інтересів і мотивів учнів, спрямованість на формування метапредметних результатів, що складають основу навчальних компетентностей учнів.

Основна частина. Компетентнісний підхід до аналізу освітніх результатів спрямований на такі результати, які не можливо розкласти за окремими предметами. Це багатоаспектний, інтегрований аналіз, який розглядає як об'єкт окрему групу – метареультати навчальної діяльності. Для випускників шкіл їх можна подати як здатність розв'язувати реальні життєві проблеми різних рівнів складності в знайомих і незнайомих ситуаціях на основі використання предметних результатів [4]. Знання про метапредметні освітні результати є знанням про значення, формування й використання учнями предметних результатів в освітньому процесі і подальшому житті. У зв'язку з цим аналізуючи групи предметних результатів, можна виявити основний напрям у зміні педагогічних цілей – від формування в учнів репродуктивного відтворення фрагментів предметних знань до умінь застосовувати здобуті знання в різноманітних життєвих ситуаціях; прогнозувати; інтерпретувати інформацію, подану у різній формі; організувати і подавати дані; планувати пізнавальну діяльність; розв'язувати проблеми в нестандартних і нових ситуаціях; інтегрувати знання з різних предметних сфер.

Важливу роль у формуванні надпредметної групи навчальних результатів забезпечує трансформаційна функція підручника. Основними напрямками трансформації змісту навчального предмета під час його перекладу на певний рівень навчального матеріалу є: дидактичне переосмислення навчального матеріалу, що й забезпечує доступність змісту для певної вікової групи учнів; встановлення значущих для учнів зв'язків вивченого матеріалу з життям і практикою; оптимальну активізацію навчання учнів (введення елементів проблемного викладання, доказовості, інтересу й емоційної виразності навчального матеріалу; сприяння засвоєнню способів діяльності відносно певного визначеного кола понять, процесів, явищ, об'єктів, фактів. Основними ознаками реалізації компетентнісного підходу в шкільному підручнику можна вважати такі: 1) з огляду на цілі освіти: випереджувальне цілепокладання, спрямоване на розвиток в учнів адаптаційних якостей і здатності розв'язувати проблеми на основі критичної рефлексії та вибору; 2) відносно добору змісту освіти: введення в зміст метапредметних категорій, пов'язаних з організаційними, рефлексивно-оцінними, інформаційно-пізнавальними, комунікативними, емоційно-ціннісними видами діяльності; 3) з огляду на вибір освітніх технологій: орієнтація на технології, які передбачають суб'єктну позицію учня на етапах постановки цілей

своєї діяльності, вибору засобів і способів діяльності й оцінки здобутих результатів; застосування ситуативних завдань, які передбачають методичну багатоваріантність їх використання; 4) відносно організації освітнього процесу: орієнтація на модульний принцип організації, можливість використання підручника в процесі роботи за надпредметними програмами в ході проектної діяльності та інших відкритих форм роботи; 5) з огляду на контроль за освітніми результатами: вихід у процесі контролю й оцінки за рамки предметних результатів, орієнтація на оцінку сформованості навчальних компетентностей учнів.

Реалізації компетентісної спрямованості трансформаційної функції сучасного підручника значною мірою також сприяє його орієнтовний апарат, зокрема система рубрик – рубрикація. Наприклад, у підручниках з біології широко використовуються словесні, графічні і зображувальні рубрики. Словесна рубрика – це заголовок, закінчена пропозиція, яка коротко, точно і ясно визначає зміст частини, що позначається. Заголовок – перша ознака і умова, що орієнтує учнів у змісті частини підручника. Саме тому формування заголовків вимагає виваженого підходу. Посиленню орієнтвального значення заголовків сприяє використання образотворчих рубрик. Образотворчі рубрики у вигляді фотографій, ілюстрацій, схем або малюнків, що символізують образ теми, явища, об'єкта, позначають і подають головний вміст певної частини підручника. У багатьох підручниках з біології використовуються малюнки-заставки перед заголовками розділів, що створюють образи розділів; смуги з фотографіями, що виділяють головне в темі. Практика навчання показала, що такі конструкції поліпшують організацію навчального матеріалу.

Рубрики можуть відповідати різним дидактичним цілям, наприклад: мати узагальнювальне й систематизувальне спрямування – «Основні поняття і терміни», «Коротко про головне», «Опорні точки», «Підбиваємо підсумки». Можуть бути й спрямовані на перевірку і застосування здобутих знань – «Пригадайте», «Перевірте себе». Рубрики також розробляються для поглиблення і розширення знань: «Для допитливих», «Історія відкриття», «Наука – практиці», «Дізнайся більше», «Цікаво знати». Останнім часом набули популярності рубрики діяльнісного спрямування, які знаходяться в кінці параграфа, наприклад: «Спробуй відповісти», «Як ви вважаєте?». Стимулювання пізнавального інтересу здійснюється досить вдало через інші рубрики: «Подискутуйте», «Обери проект», «Попрацюй у парі», «Думаємо, розуміємо, відповідаємо», що мають на меті сприяти здійсненню учнями пошукової діяльності та формувати науковий стиль мислення.

Для позначення структурних елементів, наприклад, у підручниках з біології, широко застосовуються умовні розпізнавальні знаки і зображення – сигнали-символи. Представляючи розпізнавальну прикмету елементу навчального матеріалу, сигнали-символи передають певні відомості, які є інформацією до дії. Сигнали-символи здатні значно поліпшити роботу з провідними поняттями. Вони слугують ефективним засобом встановлення внутрішньопредметних

і міжпредметних зв'язків, сприяють взаємодії між різними навчальними виданнями (підручником і збіркою завдань, зошитом для самостійних робіт, книгою для читання). Досвід створення підручників показав, що в кожному підручнику сигнали-символи мають формуватися і конструюватися за системним принципом. Принципами конструювання сигналів-символів є їх відносна автономність і своєрідність, лаконічність, використання звичних для учнів певної вікової групи асоціацій і стереотипів. Актуальним є встановлення єдиних підходів до використання сигналів-символів у навчальних виданнях, складових книжкового навчально-методичного комплексу.

Аналіз шкільних підручників, зокрема з біології, засвідчив, що важливим і потрібним елементом апарату орієнтування є покажчики. Вони орієнтують учнів у побудові змісту, слугують путівниками по підручнику, забезпечують швидкий пошук інформації (імен, термінів тощо), дають вихідні посилання для роботи з вказівниками інших навчальних і наукових книг. У покажчики за певною ознакою акумулюється матеріал, розосереджений в різних місцях підручника. У сучасних підручниках з біології використовуються покажчики термінів, а також предметні та іменні покажчики.

Зосереджуючи увагу на важливості реалізації трансформаційної функції шкільного підручника, а також у результаті вивчення нами відповідного питання, зазначаємо, що ця дидактична функція спрямована на те, щоб на основі виразного розуміння навчального матеріалу в учнів виникло прагнення до пошукової перетворювальної діяльності, продуктивність якої залежить від сформованості в них навчальних компетентностей.

Висновки. Отже, забезпечення доступності, вмiла дидактична обробка вихідного матеріалу – важлива складова трансформаційної функції шкільного підручника. Реалізація цієї функції має водночас забезпечувати таке перетворення матеріалу, що уможливить якнайповніший і переконливий пошук під час навчання зв'язків досліджуваного матеріалу з навколишньою дійсністю, вимогами, що їх диктують очікувані зміни і напрямки модернізації освіти. Трансформаційна функція визначає наукову достовірність і переконливість (доказовість), реалізм, яскраве, емоційно-виразне викладення, вмiле використання ілюстративного матеріалу та орієнтувального апарату підручника, забезпечує проблемну постановку запитань і завдань, спрямованість на формування самостійного мислення і досвіду творчої діяльності учнів, які складають основу навчальних компетентностей.

Література

1. Бібік, Н. М. Врахування пізнавальних інтересів учнів у підручникотворенні [Текст] / Н. М. Бібік // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2003. – Вип. 3. – С. 27–31.
2. Матяш, Н. Ю. Підручник як засіб формування в учнів системи предметних компетенцій [Текст] / Н. Ю. Матяш // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – С. 257–263.
3. Онопрієнко, О. В. Формування змісту навчання математики в початковій школі на засадах компетентісного підходу [Текст] / О. В. Онопрієнко // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – С. 307–314.

4. Трубачева, С. Е. Трансформація функцій шкільного підручника в умовах компетентнісного підходу [Текст] / С. Е. Трубачева // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – С. 17–23.

UA Стаття присвячена аналізу шляхів реалізації компетентнісної спрямованості трансформаційної функції сучасного підручника.

Ключові слова: навчальні компетентності учнів, трансформаційна функція підручника, орієнтовний апарат підручника.

RU Стаття посвящена аналізу путей реализации компетентностной направленности трансформационной функции современного учебника.

Ключевые слова: учебные компетентности учащихся, трансформационная функция учебника, ориентировочный аппарат учебника.

EN The article is devoted to the analyzes the ways to implement competency orientation transformation function of a modern textbook.

Key words: academic competence of pupils, transformation function textbook, approximate device textbook.

УДК 37.091.64(075.086.8.034.2):004.932.7:7.012

ЕРГОНОМІЧНІ ПРАВИЛА СТВОРЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ

Т. В. Якушина,

Інститут педагогіки НАПН України

e-mail: lab_volinsky@ukr.net

Постановка проблеми. Аудіовізуальні електронні засоби (АВЕЗ) це засоби навчання (ЗН), за допомогою яких подається інформація аудитивним візуальним і комплексним аудіовізуальним способами у процесі навчання для розв’язання поставлених завдань. Водночас, як показує аналіз практики їх використання, під час демонстрування в учнів з найбільшими навантаженням працюють зорові аналізатори. У зв’язку з цим при створенні АВЕЗ і включенні їх в інформаційне поле електронного підручника (ЕП), неабияке значення має надаватися виконанню ергономічних правил створення комфортних і науково-обґрунтованих умов для навчальної роботи учнів. Серед них – правильність обрання шрифту друкованого тексту, форм і розміщення ілюстрацій у кадрах АВЕЗ, доцільність застосування різноманітних кольорів для естетичного оформлення змістових ознак навчальної інформації. Розв’язок означеної проблеми потрібно здійснювати на базі визначення і виконання системи технічних, педагогічних, санітарно-гігієнічних, а загалом, ергономічних правил у процесі створення і використання АВЕЗ у комплексі з ЕП.

Аналіз останніх досліджень. Цілеспрямоване розв’язання означеної проблеми почалося за часів систематичного впровадження у навчальний процес технічних засобів навчання (ТЗН), продовжує здійснюватися й сьогодні [1; 2]. Зокрема, в основу визначення правил до друкованого шрифту [3–5] покладається низка положень про можливість ока людини розпізнавати дві точки діаметром 0,25–0,3 мм, що віддалені між собою на величину їх діаметрів і знаходяться на відстані одного метра від ока спостерігача. Відзначається також,